

Gondolatok továbbvitelét, ezek részletesebb kifejtését igénylő hiányjeleket és polémiakészségre valló kérdőjeleket is odairhat tehát olvasója a kötet egyik vagy másik lapjának sorai közé. Rangjának és tudományos súlyának elismeréséhez azonban aligha fér kétség. (Magvető, 1985.)

TAMÁS ATTILA

LÓRINCZY HUBA: FÉNYTÖRÉS

VÁLOGATOTT BÍRÁLATOK

A kötet a szerző szakismertetéseinek és irodalomkritikáinak egy részét, minden bizonnyal a javát tartalmazza. Ismertetései a századforduló íróiról (pl. Reviczkyről, Krúdyról, Adyról, Babitsról) és sajátos kérdéseiről (pl. a filozófiai és esztétikai gondolkodásról, történetfelfogásról, publicisztikáról) írt munkákról szólnak, és jó részük az Irodalomtörténeti Közleményekben jelent meg. Zömmel az Életünkben közölt kritikái viszont a mai szépirodalom alkotásait (pl. Rónay György, Jékely Zoltán, Szabó Magda, Bólya Péter egy-egy kötetét) elemzik. Mint a szerző, magam is úgy vélem, hogy a recenzió és a kritikusan egyaránt az irodalomtudomány művelője, az irodalomtörténész nyilatkozik meg, szaktudományi szemlélete, felfogása a meghatározója azoknak az értékszempontoknak, amelyek alapján ítélekedik. Ismertetésemben is elsősorban ezt fogom taglalni.

Lőrinczy Huba kötete épp mint ismertetéseinek és kritikáinak a gyűjteménye egy szintézishez hasonlóan „túlmutat önmagán”, hisz „némi többletértéket, többletjelentést” hordoz. Ehhez másfajta analógiaként azt tehetném hozzá, hogy a gyűjteményes kötet egy külön rejtett információt közöl a szerzőről és felfogásáról, olyat, amelyet csak egy-egy írásából aligha lehetne kiolvasni. E rejtett információk felfogását és megfejtését azonban megnehezíti – és ez egy második, egy kommunikációelméleti analógia – az irodalomtudományi vizsgálatok elsődleges tárgyától, a művektől, az íróktól elválasztó nagy távolság. Ismertetésemnek a közlési folyamatban kijelölhető helye és így a neki megfelelő státusa egyáltalán nem irigylésre méltó, hisz egyrészt a kommunikáció és azon belül a befogadás egy megnyújtott vonalának távoli pontján helyezhető el, másrészt pedig – és ez még jobban jelzi a sajátos nehézséget – áttételes közlések egy lehetséges befejezője (azaz: író/alkotás → az erről írt irodalomtudományi munka → az erről írt ismertetés → az ismertetés ismertetése). A továbbiakban ezzel a sajátos helyzettel számolnunk kell.

Az ismertetett munkák tárgyköre csekély kivétellel a századfordulóhoz kötődik. Kutatásáról, a jelenlegi helyzetről a szerző így vélekedik: „a századforduló irodalmának, nagyságainak méltó feldolgozása nem csökkenő adósságunk és mulasztásunk”. Különösen azt hiányolja, hogy nem ismerjük még eléggé a korszakot, amelynek részesei voltak a századforduló táján induló művészek, hogy alig ismerjük a talajt „amely befogadta és táplálta” őket, és „a velük és általuk zajló irodalomtörténeti folyamatok körvonalai még gyakorta elmosódnak”.

Ez persze még csak a tárgykör, a korszak. Ami a szerző szemléletét, a vizsgálati szempontokat és a módszert illeti, nagy általánosságban elmondható, hogy elsődleges tennivalónak a vizsgált író világgépének az elemzését tekinti: Király István monográfiáit „a módszertani rokonság, a »marxista igényű világgépelemzés« szándéka és gyakorlata” köti össze, Komlós Aladár „mindig megkeresi az alkotói világgép összetevőit”. Ehhez az alap a Király Istvánnál megfigyelhető szempont, „a metodikai egység alapelve”, „a társadalmi-történeti nézőpont prioritása”. De Lőrinczy Huba észreveszi az ezzel a prioritással való visszaélést is. A Bródy-monográfiát író Laczkó András „látásmódja (. . .) vulgárszociológiai és vulgáropszichológiai”, és ez szerinte részben annak következménye, hogy „konzekvensen mellőzi avagy minimálisra zsugorítja az esztétikai-poétikai tényezők vizsgálatát”.

Magának az írói monográfiának a leginkább követhető modelljét, ugyanúgy, mint a metodikai alapelveket, Király munkáiban látja: „Nem lineáris vonalvezetésű, ekként nem is életrajz vagy kronológia követő, de nem is mindenáron és elsősorban műelemzésekre törekvő megoldás ez, hanem eltökélten világgép- (. . .) és problémacentrikus”. S ha mégis lineáris vonalvezetésű, mint a Babitsot tárgyaló Rábáé, akkor sem a külső életrajz a főszerep, hanem a belső, az értelemé, a léleké, és így tudja a monográfus kitapintani a szerző szerint nagyon fontos filozófiai, pszichológiai gyökereket, és megnevezni a göcösodási pontokat.

Külön nagy érdeme Lőrinczy Hubának, hogy mindig számol az irányattörténeti, a stílustörténeti szemponttal, amit — sajnos — a legtöbb irodalomtörténész elhanyagol. Emiatt marasztalja el például Dersi Tamást: „teljesen mellőzi A Hétben megizmosodó magyar szecesszió vizsgálatát”. A stílustörténész mély egyetértéssel és különös örömmel olvassa azokat a sorokat, amelyekben a szerző tiltakozik az irányzatok helytelen megítélése ellen, amiről ismét sajnálkozva kell kijelentenünk, hogy ez meglehetősen általános jelenleg. Hogy tulajdonképpen miben is áll ez a helytelen megítélés, azt a következő példa jelzi: „A könyv (Rába: *Babits Mihály*) csak kevésszer hozza szóba a szecessziót, s akkor is majd mindig pejora-

tív zöngével. Nem osztozhatunk ez averzióban, tartván az irányzatot az értékörzés és -teremtés nagyszabású kísérletének". A stílusirányzatok figyelembevétele szerencsés, sőt szükségszerű kiegészítője a társadalmi-történeti nézőpontnak, különösképp a világgép elemzésnek, hisz egyre inkább tért hódítanak azok a felfogások, amelyeknek lényege a monista módszertani alapelv, a világgép és stílus egy egységként felfogott vizsgálata.

Ezekkel a szempontokkal jellemezhető a szerző értékrendszere, „ideálja”, egyben irodalomtudományi szemlélete, felfogása, ami — mint egy szaktudományilag felogadható lehetőség — helyes és produktív. Értékítéletei azonban meggyőzőbbek és — tegyük hozzá — tanulságosabbak lennének, ha mélyebb elméleti alapokig is elmenne, és főleg irodalomszociológiai, esetleg kommunikációelméleti és idegszámítandó pragmatikai elvek (így például Schmidt empirikus irodalomelmélete) alapján is megvilágítaná nézeteit és értelmezné alapfogalmait, mindenekelőtt a világgép fogalmát. Félreértés ne essék, ezzel a megjegyzéssel nem azt akarom állítani, hogy a szerzőnek elméleti fejtegetésekkel kellett volna ismertetéseit bővítenie, hanem csak azt, hogy az értékítéletek elméletileg legyenek megalapozva, és ha szükséges, több oldalról is megvilágítva.

Különbösen az elméleti igénytelenség eléggé általános jellemzője a nagyon lassú tempóban korszerűsödő irodalomtudományunknak. Ennek ellenlábasa az elméletek abszolutizálása, a nem produktív elméletieskedés jóval kevesebb szakember hibája. És mégis sokszor és oly szívesen a tényleges helyzetet, az elméleti alapozás és egyáltalán az elméleti érdeklődés hiányát egyikünk-másikunk úgy állítja be, mint az öncélú elméletieskedés kerülését. Ezzel az általánosítással nem akarom Lőrinczy Hubát sem megvédeni, sem felmenteni. Nemcsak azért nem, mert nem szorul rá, hanem azért sem, mert — mint a következőkben látni fogjuk — olyan elvi szempontok határozott igénylője, amelyek egy eddig nem tárgyalt pozitívumát jelzik.

Arra gondolok, hogy az elméleti alapozás itt-ott észrevehető hiányát mintegy kárpótolni látszik egy azonnal szembeötölő elvi, módszertani igény, ami kétségkívül erős oldala bírálatainak, és így már önmagában is elismerést érdemlő és feltétlenül kiemelendő értékes tulajdonság. Elvi jelentőségét az is fokozza, hogy a szóban forgó szempontokat ma az általános tudományelmélet igényes kritériumaival azonosíthatjuk, azok körében helyezhetjük el (korábban inkább a tudományfilozófia és főleg a tudománylogika akkor kevésbé explicit követelményei tájékoztattak ilyen igényekről). Több idesorolható szempont közül kettőnek van feltűnőbb gyakorisága, és emiatt kiemelkedő jelentősége. Az egyik a bizonyítások szükségessége, a másik pedig a pontos fogalomalkotás igénye.

Bírálataiban Lőrinczy Huba különös figyelemben részesíti az ál-

lítások értékét, mindenekelőtt azt, hogy mennyire megalapozottak, hogy megvannak-e bennük „a kellő súlyú érvek”. A kellő megokolás hiányát mindig szóvá teszi, néha nem éppen él nélkül, például: „Fájdalom, a bizonyítással (hogy ti. Ady Reviczky folytatója), a cáfolhatatlan argumentációval adósunk marad a monográfia. Szép, de kellő fedezet híján való a kinyilatkozás”. S ha ezzel egyet, értünk, még inkább egyet kell értenünk azzal, ami ennek a fordítottja a gazdag adatanyag ki nem aknázása, ami a pozitívizmusnak máig kitartó áldatlan hatásával hozható összefüggésbe: Dersi „Irdatlan (. . .) újságtömegem vágta át magát, hogy levonhassa néhol tán szerénynek tűnő (. . .) konzekvenciáit”. Ezzel kapcsolatban a szerző elismerőleg nyilatkozik a tények, a dokumentumok jelentőségéről, az objektivitásról.

Az érvelés hiányával, illetőleg a kellőképpen ki nem aknázott alapozással függnek össze a bírált művek szerkezeti aránytalanságát érintő figyelemre méltó megjegyzései, például ez: „Reviczky költői rangjához (. . .) képest feltűnően túlméretezettnek véljük a bevezetőt (. . .) oly nagyarányú az alapozás, hogy felhőkarcolót kellene elhordani, csakhogy költőnk méretei sokkalta szerényebbek”.

Amit elvár az irodalmártól, elvárja az írótól is. Bólya Péter regényének (*A védőírat*) bírálatában a felszint állítja szembe a valóság-ról többet mondó mélységgel: a cselekmény, a látvány „hordozza itt a legfőbb mondandókat, a mögöttes jelentés, a metaforikus sugalmak rovására (. . .) A felszín rajza tökéletes, annál inkább hibázik a mélységesség”.

A megokolás mellett Lőrinczy Huba másik egészen jogos elvárása, igénye a pontos fogalomalkotás. Főleg a századfordulói irányzatok fogalmi tartalmának nem világos értelmezését és még inkább nem értelmezését teszi szóvá: „kavarognak, de kontúrtaalanul a könyv (Laczkó András: *Bródy*) lapjain a romantika, a realizmus, a naturalizmus, az impresszionizmus, a szecesszió terminusai”, „Nem derül ki egyértelműen, mit tart Bori (a *Krúdy Gyula* című művében) a romantika és a realizmus, a naturalizmus és a szimbolizmus, a szecesszió és az impresszionizmus lényegének (. . .), nem csoda hát, ha parttalanná válnak e fogalmak”, ami miatt gyakran vitára adhat alkalmat egy-egy írónak valamilyen irányzatba való besorolása: „néhány odavetett megjegyzésen túl vajmi kevés útbaigazítást kapunk arról, minő kritériumok alapján sorolható (. . .) (Krúdy) az art nouveau reprezentánsainak táborába”.

A tudományosság igényével látszólag ellentétben áll a szerzőnek az intuíciohoz való ragaszkodása. Igyekszik lefosztani róla a hozzá társuló negatív jelentéseket, amelyek miatt szerinte az intuício „ekvivalense lett a fitymált impresszionista elemzésnek, s könnyen a tudománytalanság, a sötét konzervativizmus gyanújába keveredik, aki

élni merészel vele”. Ezzel szemben főleg Komlós Aladárról szólva állítja, hogy „bírátaiban számtalan fényes példáját leljük az intuíciónak”, és bátran kijelenti, „alighanem itt az ideje, hogy valamiképp rehabilitáljuk ezt a »gyanus« terminust”.

Ebben az egyáltalán nem könnyű és sokaktól félreértett kérdésben (amelyet érdemben itt nem lehet megtárgyalni) abból indulnék ki, hogy voltak és vannak olyan szakemberek, akiknél nem deformálódott az intuício jelentéstartalma, önértéke. S mert helyes, elfogadható felfogását tekintve van, akikre alapozni lehet, talán nem is annyira az intuício rehabilitálása szükséges, hanem inkább csak a tényleges értékét, szerepét kellene tisztázni azok számára, akik egyoldalú végleteket jelentő szempontok szerint ítélik meg. Akik a korábbi megbízhatatlan elemzési módszerek ellenében — dicsérendő módon — objektivitásra, egzaktásra törekcsenek, és emiatt a szubjektivitást, a hajlamot, az ösztönt és mindent, ami vele összefügg, a műélményt, a műértést, az esztétikai érzékenységet túlzó mértékben korlátozni igyeccsenek, avagy teljes mértékben kizárják az elemzésekből, azok számára tudatosítanunk kellene, hogy — mondjuk — a fizikában vagy a kémiában tanulmányozott jelenségekhez viszonyítva (amelyek kutatásában teljes mértékű objektivitás lehetséges) egészen más az irodalmi mű jellege, olyan, hogy jellegéből következő sajátos vizsgálata nem teszi fölöslegessé, sőt nem kis mértékben igényli azokat a tényezőket, amelyeknek rendszerint az intuício a foglalatja (különbön a tárgyalt fogalom tartalmát távolról sem egyésesen értelmezzik). Akik viszont a tudományosság igényét és jogosságát tagadják, illetőleg az elemzésekben nem számolnak ennek kritériumaival, és egyáltalán nem sokat törődnek az irodalomtudományi vizsgálatokhoz szükséges módszerekkel, sőt „fontoskodó kellék”-nek tartják, azok számára az intuício jelentőségének elismerése mellett a módszeres alapelvek fontossága hangsúlyozandó.

Erről a kérdéscről egy ismertetés során aligha lehetne ennél többet mondani. És mégsem lehet nem szólni arról az egyáltalán nem jelentéktelen problémáról, ami ezzel szorosan összefügg és idetartozó, az intuícioval kapcsolatos véleménykülönbségek alakítója, hordozója: mi a kapcsolat az irodalomtudomány és az irodalomkritika (a napi kritika) között? Erre a kérdésre természetesen sokféle (és ezek közül sok elfogadható) válasz adható. De aligha akadna olyan, a szóba jöhető szaktudományi szempontokkal összhangban levő vélemény, amely a kettőt azonosítja, s mi több, az irodalomtudományt, legalábbis ennek egyik ágát, az irodalmi mű vizsgálatát az irodalomkritikától meghatározott, annak alárendelt szakágnak tekintti (természetesen az angol szakirodalomban a *criticism* műszóval jelölt jól ismert kettősséget nem számíthatjuk ide). S bár ilyen,

természetesen kifejtett, megokolt vélemény aligha feltételezhető, mégis gyakran az az érzésünk, hogy az intuícióval kapcsolatos kérdések felvetésében és betájolásában, valamint a műelemzési módszerek megítélésében az irodalomkritika sajátos szempontjai erős hatást gyakorolnak a sajátosan irodalomtudományi vizsgálatok értékelésére és még inkább elvetésére, ami könnyen árthat presztízsenek és, ami ennél jóval több, szaktudományi mivoltának.

Mindez egy eléggé általános, nemcsak magyar irodalomtudományi helyzetre utal. Lőrinczy Huba felfogása, s még inkább érdeklődése, eszményeket kereső igyekezete az irodalmi életben érvényesülő erős áramlattal függ össze. Kötetének jellegbeli kettőssége (szaktudományi ismertetések és napi irodalomkritikák egy helyen) is azt jelzi, hogy szerzőjük az irodalmároknak abba a népes táborába tartozik, akiknek tevékenységében az irodalomtudomány és az irodalomkritika egybekapcsolódik. Éppen ezért idevágó kérdéseket, első sorban az intuíciót érintő megjegyzései a belülről többet látó szakember sokatmondó vélekedései. Jelentőségüket az is fokozza, hogy jó részük egyben kérdésfelvetés, problémajelzés, és így — mint látni lehetett — továbbgondolásra, töprengésre, majd az összefüggések tisztázására készítetnek.

Az eddig elmondottakból is következik, hogy Lőrinczy Huba ismertetéseinek és bírálatainak az értékszpontjai a helyes és termékeny vizsgálati elveket kereső irodalmár számára egyféle eszmények. És annak számítanak a formát is érintő nézetei. Kedvelt közlési műfajának az esszét, „a tanulmányba hajló elemzéseket” tekinti. Példaképe Péterfy Jenő, Komlós Aladár és Rónay György. Bennük a jó stilsztát is becsüli, ami szintén ideálja. Megelőző kötetében vallotta is, hogy „írásaim tudatosan vállalják a (. . .) »bel canto« modort (. . .) alkotással is kívánnak lenni — egyebek között nyelvi — megformáltságukkal” (*Szépségvágó és rezignáció* 9–10.).

Stílusa valóban művészetre vall: színes, fordulatos, és nagyon pontos, találó. És ezt nemcsak szó- és képanyagának (pl. „pazar tűzijáték, ötletparádé ez a javából” — vagy tömörségének köszönheti, hanem szerintem egy nagyon is egyeni alakító eszközének, az ellentétezésnek, aminek a segítségével jól megvilágítja vagy nyomatékosítja a közlendő gondolatot: „Trilógiája ettől még remekmű is lehetne akár, viszont messze nem az”. Minden bizonnyal stílusa fordulatosságának is az ellentét az egyik eszköze. Mindezekhez további sajátosságként még hozzá tehetjük azt, amit a szerző Komlós Aladár kifejezőmódjában így nevezett: pengeéles irónia, frappáns lezárások.

De Lőrinczy Huba a szép és gondozott stílusnak nemcsak tudatos alakítója, hanem egyben igénylője is, irodalmár társaitól ugyanilyen minőséget vár el, és szóvá teszi, ami ezt sérti, a nyelvi és sti-

láris hibákat. Bírátaiban figyelemmel van a kifejezésmód sajátosságaira, értékeire. Találó megjegyzései néha egy-egy egyéni stílus jellemzésének alapjául szolgálhatnak. És ez ma ritkaságszámba megy. Hogy milyen is a kifejezés módja, az a szakismertetésekben, krónikákban rendszerint szóba sem kerül.

Mindent összegezve elmondhatjuk, hogy Lőrinczy Huba kötete nagyon tanulságos. Sokat elárul írója szemléletéről, irodalomtudományi felfogásáról. És sokat megtudhatunk az értékelések szempontjairól, mindarról, ami érthetővé teszi bírálatainak objektív szigorát, azt, amit a példaképnek tekintett előd, Bajza József szavaival vall: „meg nem kérlelhető és kemény kritika, de részrehajlatlan, de igazságos”. A szakember feleletet kaphat korábbi kérdéseire: miért tekintik többen is túl élesnek Lőrinczy Huba bírálatait. És az is kiderül, hogy miben lát új eredményeket, például Király István monográfiáiban a „szabványok” mellett az „önmegújításokat”. Végül, de valójában nem utolsósorban, egy olyan érdemét kell még megemlítenem, amely közvetlenül nem adódik az elmondottakból, és amely sajátos irodalomtörténeti (egy korszakhoz, a századfordulóhoz való) kapcsolódásai miatt úgy-ahogy a recenzens azonos kötődéseiről is árulkodik. Arra gondolok, hogy a szerző, a századforduló ismert kutatója gyakran jelzi a megoldásra váró feladatokat, különösen azokat, amelyek a szecesszió és a vele összefüggő képzőművészeti háttér kutatási körébe tartoznak. Éppen ezért meggyőződésünk, hogy Lőrinczy Huba kötete a még mindig eléggé elhanyagolt századforduló kutatásának fontosságát hangsúlyozó és a vizsgálatok elvégzésére ösztönző munka. (Magvető Kiadó, 1985.)

SZABÓ ZOLTÁN

AGÁRDI PÉTER: KOROK, ARCOK, IRÁNYOK

Agárdi Péter közel hatszáz oldalas kötete, mely másfél évtized negyvennégy publikációját tartalmazza, sajátos irodalomtudósi hármaskönyv. A szerző figyelmének hármias irányultságát jelzi már a könyv címe is, tagolása pedig arra utal, hogy a közölt tanulmányok és cikkek három időszakból veszik témájukat: a XVII. századból, az 1930-as és az 1970-es évekből. Fontosabb azonban az a belső, a szerző irodalomszemléletét átható hármias párhuzam, amely az esztétikai elmélet, a történeti megközelítés és a kritikai vizsgálódás folyamatos és termékeny egységében nyilvánul meg. Ennek alapját